
ANGLEŠKA RAZLIČICA ZGODOVINSKE MONOGRAFIJE O TONETU KRALJU – PREVAJALSKA REFLEKSIJA

Breda Biščak
(DSKP, Ljubljana, Slovenija)

V prispevku premislim zapleten in dolgotrajen proces prevajanja zgodovinske monografije o cerkvenih poslikavah Toneta Kralja vzdolž nekdanje rapalske meje, ki jo je napisal uveljavljeni slovenski zgodovinar dr. Egon Pelikan in ki je štiri leta in pol po začetku prevajanja izšla pri ugledni mednarodni akademski založbi Peter Lang. Refleksijo sem opravila na podlagi pregleda elektronske korespondence z avtorjem in primerjave shranjenih različic izvirnika in prevoda. Refleksija ne zajema zgolj jezikovnih in vsebinskih vidikov prevajanja humanističnega besedila iz slovenščine v angleščino, marveč tudi predstavitev institucionalnih dejavnikov, ki so vplivali na nastajanje in kakovost prevoda in na realne prevajalske življenjske razmere.

Ključne besede: prevajalski proces, zgodovinsko besedilo, jezikovni vidiki, vsebinski vidiki, institucionalni dejavniki.

1 UVOD

V članku želim premisliti proces prevajanja zgodovinske monografije o Tonetu Kralju v angleščino. Besedilo je napisal zgodovinar dr. Egon Pelikan; nastajati je začelo leta 2015 v okviru enega izmed projektov,¹ ki jih je avtor s

¹ Projekt oziroma programsko skupino je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

* bredda.biscak@gmail.com

CC-BY-SA, besedilo © Biščak, 2024

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna.

Hieronymus 1-2, 2024, 75–90, <https://doi.org/10.18690/hieronymus.9.1-2.75-90.2024>

sodelavci izvajal za Inštitut za zgodovinske študije Znanstveno-raziskovalnega središča Koper (ZRS), ki je tedaj še bilo del Univerze na Primorskem (UP). Slovenska različica monografije je izšla pod naslovom *Tone Kralj in prostor meje* oktobra 2016 pri Cankarjevi založbi; uredil jo je Tine Logar. Leto dni pozneje je avtor zanj prejel Zoisovo priznanje, ki ga Republika Slovenija podeljuje raziskovalcem za pomembne dosežke na področju znanstveno-raziskovalne in razvojne dejavnosti.

Slovenska monografija je bila osnova besedila, ki sem ga začela prevajati novembra 2015 in je po dvojni predelavi in razširitvi izšlo junija 2020 pod naslovom *Hitler and Mussolini in Churches. The Church Painter's Subversion of Fascism: The Ideological Marking of Space along the Slovene-Italian Border* pri oxfordski podružnici ugledne akademske založbe Peter Lang. V angleškem naslovu in podnaslovih je jedrnato povzeta vsebina monografije, ki cerkvene poslikave slovenskega ekspresionističnega slikarja Toneta Kralja, s katerimi je dekoriral več kot 40 cerkva ob nekdanji rapalski meji, obravnava v zgodovinskem kontekstu italijanskega fašizma pred in med drugo svetovno vojno s posebnim poudarkom na ideološki markaciji prostora kot slikarjevi edinstveni umetniški subverziji fašizma.

Rekonstrukcijo zapletenega in dolgotrajnega prevajalskega procesa (od začetka prevajanja do izida končne prevodne različice so minila štiri leta in pol) sem opravila na podlagi pregleda elektronske korespondence z avtorjem in primerjave shranjenih različic izvirnika in prevoda (77 dokumentov). Izrecno poudarjam, da ne gre za refleksijo zgolj jezikovnih in vsebinskih vidikov prevajanja humanističnega besedila iz slovenščine v angleščino, marveč celotnega prevajalskega procesa, saj so nanj pomembno vplivali zlasti nejezikovni, natančneje institucionalni dejavniki. Menim namreč, da je smiselno obravnavati tudi nejezikovne okoliščine, ki vplivajo na nastajanje in kakovost prevoda in na prevajalčeve realne življenjske razmere.

2 INSTITUCIONALNI VIDIKI IN NJIHOV VPLIV NA PREVAJANJE

Med institucionalnimi vidiki prevajanja bi rada omenila okoliščini, ki sta zaznamovali prevajalski proces. Prva je dejstvo, da je tekst začel nastajati v okviru projekta raziskovalnega središča, ki je sprva še bilo članica univerze, v nadaljevanju pa je znova postalo samostojna ustanova. Druga je sodelovanje s tujo založniško hišo, ki je končno različico, prevedeno v angleščino, izdala.

Kot omenjeno v uvodu, je bil nastanek monografije o Tonetu Kralju in njenih prevodov v tuje jezike (angleški, italijanski, nemški)² zamišljen kot eden od ciljev raziskovalnega projekta, ki ga je dr. Egon Pelikan s sodelavci izvajal v okviru UP ZRS. Projekt in njegovo financiranje se je izteklo konec leta 2015, kar je pomenilo, da naj bi bili do tega roka končani in plačani tudi prevodi. V želji, da bi izpolnil finančne in druge pogoje projekta, mi je avtor poslal besedilo, za katero me je opozoril, da še ni bilo lektorirano in pripravljeno za izdajo pri Cankarjevi založbi. Prav tako v želji, da bi avtorju oziroma naročniku omogočila izpolnitev pogojev projekta, sem besedilo začela prevajati.

Prvotno besedilo, ki mi ga je avtor poslal novembra 2015, je bilo dolgo dobrih 83 prevajalskih strani³ oziroma 4,8 avtorske pole.⁴ Sestavljeno je bilo iz dveh delov: predstavitev zgodovinskega okvirja, slikarja Toneta Kralja in njegovih financerjev ter obravnave izbranih primerov poslikav brez priloženega slikovnega gradiva.

Nelektorirano in neurejeno besedilo je bilo težko in zamudno prevajati. Kot prevajalka sem poskušala storiti vse, kar sem znala, da bi bili povedi in odstavki smiselno povezani; za nekaj pojasnitev sem prosila avtorja in jih tudi dobila. Po dolgem oklevanju in premišljevanju sem se nazadnje odločila, da avtorja prosim za prekinitev prevajanja in izboljšavo izvirnega besedila.

Šele ob pisanju tega članka sem ugotovila, da sem za prekinitev prevajanja prosila šele potem, ko sem prevedla že dobro polovico besedila (51 %) oziroma skoraj 43 prevajalskih strani. Razlog za to so bili strahovi, ki so me tedaj obhajali, kljub temu da sem z naročnikom (UP ZRS) korektno sodelovala že več kot deset let.

Skrbel me je tako odziv avtorja kot raziskovalnega središča. Počlašena sem bila, da je avtor – domnevam, da na podlagi najinega dotedanjega sodelovanja – tako zanimivo besedilo ponudil v prevod meni, in ne komu drugemu. Razumela sem njegovo željo, da bi bil prevod pravočasno opravljen; njegovo stisko je dodatno povečevalo dejstvo, da je bilo raziskovalno središče (UP ZRS), pri katerem je bil zaposlen, tedaj sredi hudega spora z

² Italijanski prevod ni bil predelan in je prevod izdane slovenske monografije. Nemški prevod je nastal na podlagi izdanega angleškega prevoda; glede na to, da avtor še išče nemškega založnika, bo končno besedilo morda znova nekoliko predelano.

³ S prevajalsko stranjo označujem besedilo, dolgo 1500 znakov brez presledkov.

⁴ Z avtorsko polo označujem besedilo, dolgo 30.000 znakov s presledki.

matično ustanovo (UP). Namenoma omenjam to nesrečno žalostno okoliščino, saj bi rada opozorila, da institucionalni spori in težave ne vplivajo le na redno zaposlene, marveč tudi na zunanje sodelavce.⁵

Izkazalo se je, da so bili moji strahovi odveč. Avtor je mojo prošnjo docela razumel. Dogovorila sva se, da bom prevajanje nadaljevala, ko mi bo poslal lektoriran in urejen tekst s slikovnim gradivom. Tako sem prevajanje nadaljevala junija 2016. Dolžina besedila je narasla na slabih 127 prevajalskih strani oziroma za več kot polovico (za 44 prevajalskih strani oziroma 53 %) v primerjavi s prvotno različico.

Dopolnitev in popravkov je bilo veliko, zato se je avtor odločil, da ne uporablja funkcije »sledi spremembam«. Vnovično prevajanje že prevedenega besedila je bilo zato znova zamudno, saj sem morala primerjati že obstoječi prevod z novim izvirnikom, da bi ugotovila, kaj od prevedena besedila lahko znova uporabim in kako naj to vključim v novo prevodno različico. Za ponazoritev, kako je bil videti novi tekst, kopiram samo prvi uvodni odstavek z vidnimi popravki (izvirne opombe sem izbrisala, da se ne bi pomešale z mojimi opombami v tem članku – to velja za celoten članek).

V zadnjih desetletjih se v raziskavah kulturne krajine vse pogostejše srečujemo z različnimi pojmi »obrata« ali preprosteje, usmeritve uporabami pojma »obrat«, predvsem s »kulturnim obratom« (*cultural turn*) in s »prostorskim obratom« (*spatial turn*). Preprosto povedano, gre za usmeritev v raziskovalna področja »branja« branje zgodovinskih palimpsestov pokrajin s pomočjo arheologije, zgodovine in kulturne zgodovine, geografije, urbanizma ali arhitekture. T. i. »kulturni obrat« (*cultural turn*) skuša odgovorjati med drugim odgovoriti na vprašanje, od kod in zakaj se točno se določen skupek značilnih znakov kulturne krajine pojavlja na točno določenem prostoru. Istovetenje Odgovor lahko iščemo v atavističnem istovetenju človeka s prostorom, ki je bilo najprej ozemeljsko: – človek začrtaje začrtal meje svojega bivališča. Z obrambo teh mej sta povezani njegova suverenost in suverenost skupine, ki ji pripada. Med te kategorije spada tudi t. i. pokrajinska nacionalna identiteta ali nacionalna semiotika, ki se praviloma »bere za nazaj« in, daje pomen, potencira nacionalne in usmerja obstoječe narodne simbole v sedanjost in prihodnost (primer »slovenske nacionalne krajine«, ki jo reprezentirajo tako npr. »slovensko nacionalno krajino« predstavljajo kozolci, grički s cerkvico; itd.). Sledi, ki jih za seboj puščajo nacionalne identitete, se konec 19. in v 20. stoletju navezuje stoletja v svojem ideološkem kontekstu navezujejo na krajine in kraje, v katere je bil spontano investiran smisel. Tak smisel Takšna investicija smisla v prostor pa je lahko investiran seveda tudi »nespontano« oziroma načrtno nespontana, torej načrtna in sistematično. In sistematična.

Slika 1: Popravljena različica izvirnega besedila z vidnimi popravki

⁵ Spremembe v pravno-formalnem status UP ZRS niso bile edine, ki so vplivale na mojo dosedanje prevajalsko kariero. Še pred tem me je zaskrbelo, kako bo sprememba lastništva MK vplivala na moje sodelovanje pri prevajanju romana *Stoner* (na srečo ni). Leta pozneje sem zelo občutila »umiranje na obroke« založbe Modrijan.

Kot zanimivost naj dodam, da je bil nelektorirani prevod predelanega besedila dolg 138 prevajalskih strani, kar pomeni, da je bil za 11 strani daljši od izvirnika. V povprečju bi torej lahko dejali, da se je na vsakih 11,5 strani izvirnika prevod podaljšal za 1 stran.

Po oddaji prevoda je prevajalski proces dlje časa miroval. Kot omenjeno, je slovenska monografija izšla oktobra 2016, avtor pa je pozneje začel iskati založnika angleškega prevoda. Da bi ga lažje našel, je avtor na podlagi že prevedenega besedila pripravil dva krajša članka v angleščini, ki sem ju pregledala in uredila; eden je izšel leta 2018 v *Austrian History Yearbook*, za drugega nimam podatka.

V začetku avgusta 2018 sem prevedla predlog za izdajo knjige (»book proposal«) pri založbi Peter Lang v seriji »Cultural Memories«. Založba je že prevedeno besedilo in članek, objavljen v *Austrian History Yearbook*, sprejela v recenzijo in novembra 2018 avtorju poslala mnenja treh anonimnih recenzentov. Vsi trije recenzenti so besedilo priporočili v objavo, dva pa sta za tuje bralstvo priporočila naslednje spremembe, ki so zahtevale korenite posege v že obstoječe besedilo:

- »znatno reorganizacijo gradiva, da bi bolje prišel do izraza avtorjev prispevek k obravnavani tematiki – ki jo je smiselno obravnavati z zornega kota umetnika in umetniških del, ne pa ozemlja. [...] Kralj si zasluži več pozornosti v središču analize.«
 - V slovenski monografiji je najprej predstavljen zgodovinski kontekst, v katerem so nastale Kraljeve poslikave, šele nato sledi poglavje o slikarjevem življenju in delu ter obravnava izbranih poslikav. Na podlagi recenzentskega mnenje je avtor spremenil vrstni red poglavij. V končni verziji angleške monografije poglavje o umetnikovem življenju in delu nastopi takoj po uvodni obravnavi cerkvenih poslikav kot prostorskega pojava, šele nato je podan zgodovinski kontekst. Poleg tega je avtor tudi tako rekoč dopisal dve poglavji, eno o delovanju primorske duhovščine znotraj Rimske katoliške cerkve, drugo o umetniškem razvoju Toneta Kralja;
 - »Na kratko, knjiga mora obširneje obravnavati kulturni spomin /.../ da bi ustrezala tematskemu področju in namenu zbirke.«
- V ta namen je avtor na novo razporedil določene informacije (denimo o pomenu Marijinega čaščenja, delovanju Cirila in Metoda itn.), kar je prav tako pomenilo dodatno reorganizacijo že obstoječega besedila.

Vnovič predelano in razširjeno različico sem prevedla aprila 2019. Prevajalski proces je bil znova zamuden, saj je bilo tudi tokrat sprememb preveč in se avtor ni odločil uporabiti funkcije »sledi spremembam« (razen v drugem delu, v katerem so obravnavane izbrane poslikave). Treba je bilo torej ponoviti zgoraj opisani postopek (obstoječi prevod primerjati s predelanim izvirnikom itn.). Dolžina predelanega besedila je narasla na 192 prevajalskih strani. V primerjavi s prvotno različico (83 strani) je bila končna verzija torej daljša za 109 strani (130 %), v primerjavi s prvič predelano različico (127 strani) za 65 strani (51 %).

Konec aprila 2019 je bil prevod poslan v lekturo domači govorki. Dolžina lektoriranega prevoda je bila 203 prevajalske strani, kar pomeni, da je prevod v primerjavi z izvirnim besedilom daljši za 11 strani; na vsakih 17,5 strani izvirnika je bil prevod v povprečju daljši za 1 stran. Dejanski končni obseg angleške monografije je nekoliko večji, saj je avtor naknadno spisal še predgovor in zahvale, uredniška ekipa pa je besedilo opremila še s seznamom slikovnega gradiva (240 enot) in indeksom; podatka o končnem obsegu nimam.

3 JEZIKOVNI IN VSEBINSKI VIDIKI PREVAJANJA

V drugem delu članka bi se želela osredotočiti na vsebinska in jezikovna vprašanja. Zaradi časovnih in prostorskih omejitev bom v nadaljevanju predstavila zgolj tiste prevajalske in lektorske dileme, ki so se mi ob vnovičnem premisleku svojega dela zdele vredne omembe iz takšnega ali drugačnega razloga, nikakor pa ne bom podala celotne analize vseh prevajalskih dilem in lektorskih popravkov.

4 PREVAJALSKE DILEME

Predstavljene prevajalske zagate so povezane s prevajanjem terminologije s področja zgodovine in umetnostne zgodovine ter s prevajanjem zemljepisnih imen.

4.1 Prevajanje terminologije

Osrednji umetnostni zgodovinski termin v izvornem besedilu je »cerkvena poslikava«. Avtor ga je izbral po posvetovanju z umetnostnim zgodovinarjem dr. Milčkom Komeljem. Sama sem v prevodu sprva uporabljala angleški izraz »fresco« (»freska«). Po pogovoru z avtorjem, ki me je opozoril, da Kralj ni slikal v takšni tehniki in da tudi sam tega strokovnega izraza ni uporabil, sem termin prevedla dobesedno »church painting«, potem ko sem njegovo rabo v angleških besedilih preverila po spletu.

Pozneje je prva lektorica predlagala uporabo termina »mural«. *American Heritage Dictionary* ga opredeljuje kot »a very large image, such as a painting or enlarged photograph, applied directly to a wall or ceiling«; medtem ko ga *Slovar slovenskega jezika* definira kot »slika ali drugo umetniško delo, narejeno na zidu, steni, stropu ali podobni površini«. Po posvetu z avtorjem, ki je slovenski termin »mural« uporabil zgolj v enem primeru (v povezavi s tujimi slikarji), sem se odločila, da angleški termin »mural« uporabim le v redkih primerih, in sicer tam, kjer je iz konteksta razvidno, da gre bodisi – kot opozarja angleška definicija – za velike poslikave (»a very large image«) bodisi za zvrst, tipično za določene slikarje. Denimo:

V tridesetih letih postane tudi stensko slikarstvo (mural) splošna moda (Picasso – Guernica, Lèger, Delaunay, Rivera in drugi mehiški slikarji).

In ne nazadnje, je tudi sam cerkveni prostor je v tem smislu ponujal umetniku fizično možnost velikih poslikav. Zato Kraljeve fascinirajo z velikostjo posameznih poslikav, ki se s široko gesto raztezajo po prostorih cerkva in obsegajo celotne prezbiterije ali prostrane stene cerkvenih ladij.

In the 1930s, murals (by Picasso, Lèger, Delaunay, Rivera, and other painters)⁶ came into fashion.

Last but not least, it was the church space itself that offered the painter the physical possibility of creating large paintings. Painted with wide gestures, Kralj's murals fascinate us with their large size and cover entire presbyteries or spacious nave walls.

Pri obravnavi zgodovinskega konteksta se pojavi termin »obmejni fašizem«. Avtor mu namení posebno istoimensko podpoglavje, v katerem

⁶ Izvirnik se glasi »Picasso – Guernica, Lèger, Delaunay, Rivera in drugi mehiški slikarji«. V prevodu sem si dovolila poseg v izvirnik in namenoma izpustila pridevnik »mehiški«, saj je od naštetih slikarjev le Rivera Mehčan.

pojasni, po čem se ta zvrst fašizma razlikuje od običajnega fašizma (podvajanje represije, »pol-kolonialen odnos do novo priključenih pokrajin, kjer je živel slovensko in hrvaško prebivalstvo«, itn.). Slovenski termin je nastal kot prevod italijanskega termina »fascismo di frontiera«. Kolikor se spomnim, sem se ob prvem prevajanju leta 2016⁷ odločala med možnostma »border Fascism« in »borderland Fascism«, pri čemer sem različico »border Fascism« večinoma zasledila le v angleških besedilih, objavljenih na spletni strani ZRS. Sama sem se nazadnje odločila za uporabo izraza »border Fascism«, vendar pa njegova raba v zgodovinopisju v angleškem jeziku še zdaleč ni ustaljena. Še vedno namreč najdemo primere rabe, tudi v povezavi s projekti ZRS Koper,⁸ ki uporabljajo izraz »borderland Fascism«.

Pri prevajanju drugih terminov, povezanih s slovensko zgodovino, sem se večinoma opirala na prevodne ustreznice, uporabljene v prevedeni monografiji *The Land Between. A History of Slovenia*. Kakšen termin je bilo treba tudi povsem na novo prevesti, denimo »Zbor svečnikov svetega Pavla«. V prevodni različici iz leta 2016 sem ime prevedla kot »Priestly Society of St Paul«, v končni verziji sem se odločila za »Sacerdotal Society of St Paul«. Domnevala sem namreč, da bi pridevniku »sacerdotal« lahko pripisali višji register kot pridevniku »priestly«, saj naj bi prvi izviral iz latinščine, kar drži, drugi pa ne (iz univerzitetnega študija angleškega jezika mi je ostalo v spominu, naj bi angleške besede latinskega izvora imele višji register kot angleške besede nemškega izvora). Etimološka preverba ob pisanju tega članka je pokazala, da je bilo moje razmišljanje napačno, saj se je tudi beseda »priest« razvila iz poznolatinskega besede »presbyter«, in ne iz nemške besede, kakor sem sama domnevala.

4.2 Prevajanje zemljepisnih imen

Pri prevajanju zemljepisnih imen (imen pokrajin, zgradb oziroma cerkva itn.) sem se opirala na klasično univerzitetno čtivo, in sicer na knjigo

⁷ V današnjem času je termin žal dobil nov pomen: leta 2021 ga namreč zasledimo tudi na anglofonih spletnih straneh, ki obravnavajo dogajanje ob mehiško-ameriški meji v času Trumpovega predsedovanja ZDA.

⁸ Eksplicitno navajam projekte ZRS Koper, saj je bila ta raziskovalna ustanova ustanovljena prav z namenom preučevanja primorske zgodovine, ki se zaradi italijanskega vpliva razlikuje od zgodovine drugih slovenskih pokrajin.

svojega univerzitetnega profesorja Stanka Klinarja *Slovenska zemljepisna imena v angleških besedilih*.

Avtor (Klinar 1994: 13) že na začetku jasno svetuje, da v zgodovinskem kontekstu do leta 1918 imena za slovenske zgodovinske dežele prevajamo (»Kranjska« postane »Carniola« itn.). Obstaja nekaj izjem, med katere sodi tudi ime »Primorsko«/»Primorska«. Vse to sem upoštevala pri prevajanju monografije. Poleg tega je zemljepisno ime »Primorska« opredelil že sam avtor dr. Egon Pelikan v 18. opombi; že pred tem pa je tudi opozoril na druga imena, ki so jih različni oblastniki nadeli temu ozemlju (»Julijska krajina« oz. »Julian March«, »Operacijska cona Jadransko Primorje« oz. »Operational Zone of the Adriatic Littoral« itn.).

Dilema se mi je pojavila pri dvojezičnih krajevnih imenih oziroma pri imenih slovenskih krajev, ki so danes v Italiji. Naj bo »Pevma« v angleški različici »Pevma«, »Piuma«, »Piuma/Pevma« ali celo samo »Piuma« (ker je danes v Italiji)? Po posvetu z avtorjem sem se odločila, da pri krajih, ki so še danes v Sloveniji, uporabim samo slovenski zapis imena (denimo »Hrenovice«, »Šentviška gora«); imena nekoč slovenskih krajev, ki danes ležijo v Italiji, sem zapisovala najprej z italijanskim in nato še s slovenskim imenom (»Monte Santo di Lussari/Svete Višarje«, »Cattinara/Katinara«, »Piuma/Pevma« itn.).

Minimalno odstopanje od tega načina prevajanja sem si dovolila pri imenu »Slivje v Brkinih«, kjer sem, upoštevaje Klinarja (1994: 14), Brkine (ki niso del zemljepisnega imena Slivje, ampak je to geografsko pojasnitev dopisal avtor) prevedla kot »Brkini Hills«. »Slivje v Brkinih« se v angleški monografiji tako glasi »Slivje in the Brkini Hills«.

Šele ob listanju prevoda ob pisanju članka sem ugotovila, da je nekdo samovoljno popravil tudi angleški zapis imena »Tomaj na Krasu«, ki sem ga sama prevedla kot »Tomaj at Kras«, ⁹ v »Tomaj at Kras/Karst«. Sicer gre za minimalno odstopanje od načina prevajanja zemljepisnih imen, za katerega sem se sama odločila, kljub temu pa poruši doslednost pri prevajanju zemljepisnih imen. O temu, da v prevodih (leposlovnih) del ne moremo biti vedno dosledni, smo na prevajalskih simpozijih že večkrat govorili; kot prikazuje ta primer, to ni vedno krivda prevajalca.

⁹ Znova upoštevaje Klinarja (1994: 16/17).

5 LEKTORSKE DILEME

Posebnost lektorskega procesa je bila v tem, da je bil prevod lektoriran dvakrat; v obeh primerih sta lekturo opravila domača govorca angleščine. Prevadena različica besedila, ki jo je avtor oddal tuji založbi kot del predloga za izdajo knjige in na podlagi katere so bila spisana anonima recenzentska mnenja, ni bila lektorirana, vendar se recenzenti ob morebitne jezikovne pomanjkljivosti niso obregnili.

Kot prevajalki mi je bilo povsem samo po sebi umevno, da bo prevod predelane, končne verzije izvirnika pred oddajo založbi poslan v lekturo domači govorki (če tega ne bi storil že avtor sam, bi mu to predlagala sama). Presenetilo pa me je, ko je založba zahtevala, da že lektorirani prevod pregleda še njihov lektor. Moj odziv je bil zelo čustven (»Ali res tako slabo prevajam?«) in zahteve založbe ni dojemal kot morebitno kritiko lektoričinega dela, marveč svojega. Zapisala sem »morebitno kritiko«, ker morda sploh ni šlo za kritiko: avtor je na zahtevo založbe pogledal z nekoliko širšega in manj osebnega zornega kota in jo videl kot posledico še vedno prisotnega britanskega kolonialističnega odnosa do sveta.

5.1 Prva lektura

Sodelovanje z lektorico je potekalo po ustaljenih tirnicah: večino predlaganih popravkov sem sprejela; tiste, o katerih sem imela pomisleke, sva predebatirali v telefonskem razgovoru in skupaj poiskali sprejemljivo rešitev. Popravki so bili dokaj običajni (raba določnega in nedoločnega člana, besedni red itn.); v nadaljevanju predstavljam samo tiste, ki se mi zdijo iz takšnega ali drugačnega razloga še posebej zanimivi.

V strokovnih prevajalskih krogih velikokrat poudarjamo, kako pomembno je, da je prevajalec seznanjen s strokovnim področjem, ki ga prevaja. Enako seveda velja za lektorje. Sodelavci Inštituta za zgodovinske študije ZRS so za lektorico prevoda izbrali domačo govorko, ki že dlje časa sodeluje z njimi in je seznanjena s primorsko in slovensko zgodovino in kulturo. Kljub temu jo je, denimo, presenetilo zgodovinsko dejstvo, da so italijanske sile okupirale tudi osrednjo Slovenijo.

Zame poučna popravka sta bila povezana s primeroma različne rabe besedišča v slovenščini in angleščini. Prvi primer bi najbrž lahko povezali

s kulturološko konotacijo. Avtor (2016: 74) je, denimo, iz angleščine prevzel izraz »self-made man« in ga pojasnil tako v nadalnjem besedilu kot v opombi: »Tako kot Tone Kralj so bili ti akterji katoliki ali katoliški duhovniki, nacionalisti, iredentisti in hkrati osebnosti, ki se jim je v tedanji Evropi reklo *self made man*. Tem Slovencem je bilo namreč praviloma skupno tudi kmečko poreklo oz. izhajanje iz skromnih družbenih razmer. Tone Kralj se je v novi družini znašel kot riba v vodi.«

Pojasnilo prevzetega izraza v opombi se glasi: »(Človek, ki izhaja iz skromnih razmer, a se izgradi in družbeno uveljavi z osebnim naporom, delom in voljo.)«

V prevodu sem ohranila izraz »self-made man«, lektorica pa me je v telefonskem razgovoru opozorila, da izvirno ameriškega konteksta izraza ni smiselno vnašati v slovenski tekst (navajam po spominu), zato sem izraz izpustila in odstavek v dogovoru z avtorjem nekoliko spremenila. Po prvi lekturi se je prevod glasil takole (po drugi lekturi je sledila še ena sprememba; o tem več v nadaljevanju):

The aforementioned members of the Christian Social movement were Catholic exponents or priests, nationalists, and irredentists. Just like Tone Kralj, they shaped their identities by fusing Christianity and national consciousness, and they were all unconventional personalities of humble origin who created a new identity for themselves and attained social recognition through personal engagement, hard work, and will power. Not surprisingly, Tone Kralj felt like a fish in water among his new companions.

Z besediščem je povezan še en popravek, in sicer prevajanje pridevnika »negativen« v sintagmi »negativni liki«. V stavku: »The left side of the painting Christ the King shows the negative characters ...« je lektorica, denimo, predlagala popravke »sinners« (grešniki), »evil doers« (zlobneži), »aggressors« (agresorji, napadalci). O utemeljitvi popravka sva se z lektorico pogovarjali po telefonu in se je žal ne spomnim; nazadnje sem sprejela njeno mnenje, da angleški pridevnik »negative« ni primerna prevodna ustreznica, saj je domača govorka angleščine navsezadnje ona, in ne jaz. O njenih predlogih sem obvestila avtorja in pridevnik »negativ« v tej sintagmi prevajala kot »villainous«.

Poleg tega je primerjava obeh lektur razkrila najbrž dokaj pogost lektorski pojav, in sicer da o tem, ali je nekaj pravilno ali napačno zapisano/prevedeno, včasih odloča lektor. Sama sem sintagmo »v novi socialistični

Jugoslaviji« prevedla kot »in the new socialist Yugoslavia«. Prva lektorica je prevod popravila v »in the newly socialist Yugoslavia«; drugi lektor je njen popravek odpravil, tako da se končna verzija znova glasi »in the new socialist Yugoslavia«.

5.2 Druga lektura

Nekateri popravki so bili uredniške narave (lektor je odpravil ležeči slog, v katerem je avtor zapisoval daljše citate; uredil je opombe v skladu s pravili citiranja, ki veljajo pri založbi, itn.).

Popravki prevoda so bili povezani z registrom (»called up« je lektor denimo popravil v »conscripted«) in kolokacijami (»lay members« je popravil v »secular members«, češ da se slednje v angleščini pogosteje uporablja) itn. V enem primeru je lektor popravil idiomatiko, čeprav ta za prvo lektorico ni bila vprašljiva: »Kralj felt like a fish in water among his new companions.« Po njegovem je »fish out of water« primer idiomatske rabe v angleščini, medtem ko za »fish in water« ni bil prepričan in je predlagal popravek: »fitted in well with«, ki sem ga sprejela.

Začudil ga je tudi prevod v slovenščini ustaljene zgodovinske sintagme »delitev duhov«. Sama sem uporabila ustreznico, ki jo je v prej omenjeni monografiji *The Land Between* uporabila kolegica Manca Gašperšič, in sicer »division of souls«. Lektor me je opozoril, da je angleški prevod nejasen: kot nepoznavalec slovenske zgodovine in kulture ni razumel, kaj naj bi pomenil. Sama sem se kljub temu odločila za že uporabljeno ustreznico, saj sem vedela, da je prevod Mance Gašperšič pregledalo in odobrilo več tujih govorcev.

Ob pisanju članka sem svojo odločitev, da ohranim »division of souls«, predebatirala z Gašperšičevo, ki mi je pojasnila, da je šlo za enega njenih zgodnjih prevodov, s katerim se danes ne strinja več; sama je ta termin pozneje prevajala opisno. Primer navajam zato, ker se mi zdi poučen. Kot prevajalko me opozarja, da je prevajalske odločitve, ki se nekomu zdijo sporne (v tem primeru drugemu lektorju), smiselno preveriti na več koncih, in ne slepo zaupati neki že obstoječi ustreznici, četudi je bila objavljena v publikaciji, ki jo sami štejemo za referenčno.

Za konec naj navedem samo še primer, kjer me je osupnilo lektorjevo nepoznavanje zgodovinskega termina »limes«. Termin se v slovenskem be-

sedilu pojavi dvakrat; v obeh primer sem v angleščini uporabila isti izraz (»limes«) in v obeh primerih se lektor z zapisanim ni strinjal. V prvem primeru je predlagal, da naj bi besedo »limes« zamenjal z »lines«: »Standing along the Slovene–Italian *limes*, Kralj's churches, one can easily call them like that, testify to Slovene vitality, talent, zeal and power, and are rooted in the relationship to the transcendent.«

Drugi primer se je glasil tako: »According to the Slovene ethnologist and sociologist Silvester Gaberšček, Kralj's Primorska church paintings delineated a "unique Slovene *limes*", an invisible demarcation line discovered only recently.« Lektorjev komentar je bil daljši: »As above, this does not seem correct. It evokes only lime fruit and lime in the sense of limestone or quicklime to me. Should it not be 'lines'? If it is a plural noun like 'lines', there should be no 'a' before the quoted text.«

V obeh primerih sem v prevodu besedo »limes« ohranila, v končni verziji sem jo le zapisala ležeče.

6 ZAKLJUČEK

Pisanja refleksije prevajalskega procesa monografije o cerkvenih poslikavah Toneta Kralja sem se lotila brez pričakovanj, do kakšnih ugotovitev me bo pisanje privedlo; moja želja je bila premotriti prevajalski proces v celoti, saj si za celovit naknadni premislek le redko vzamem čas.

Do prve ugotovitve sem prišla po naključju, ko sem med pisanjem članka prav tako po naključju naletela na spletni članek *Najboljše slovenske knjige v angleškem prevodu: stvarna literatura*, ki ga je napisal v Sloveniji živeči ameriški pisatelj in urednik Noah Charney. Po njegovih izkušnjah obstajajo trije način, kako najti anglofonskega založnika za slovensko stvarno literaturo: založbi je treba ponuditi bodisi v celoti prevedeno knjigo bodisi še nenapisano knjigo s krajšim vzorčnim prevodom in predstavitvijo celote; tretja možnost je, da knjiga izide s pomočjo osebnih poznanstev. Charneyjev članek se je izkazal za uporabno primerjalno izhodišče. V pričujočem članku opisani prevajalski proces govori v prid temu, da obstaja še četrta možnost: avtor založbi pošlje predlog za knjigo in ji priloži že prevedeno besedilo, ki ga za potrebe tujega trga naknadno predela in razširi.

Druga ugotovitev je, da te refleksija lastnega prevajalskega procesa neizogibno privede do kritičnega pretresa končnega izdelka (tj. lastnega pre-

voda) in razkrije lastne napake in pomanjkljive rešitve. Sklep, ki sledi, je neizogiben: nekatere stvari bi sedaj prevedla drugače in prevod bi lahko bil boljši. Obenem je pri takem »vzratnem« presojanju treba poudariti, da je po bitki lahko vsak general. Naknadno radi pozabljamo na lastno življenjsko situacijo v trenutku prevajanja (denimo tesni roki, drugi nujni opravitki, morebitne neprijetne situacije v osebnem življenju). Situacija je seveda paradoksalna: zunanje okoliščine ne bi smele vplivati na kakovost prevoda, ki ga prevajalci običajno ocenjujemo skozi nedosegljiv ideal popolnega prevoda, čeprav se zavedamo, da tak prevod ne obstaja. A realnost je drugačna: menim, da prevod govori o najboljšem, kar je prevajalec znal in zmozel narediti v danem trenutku. In kot sem želela prikazati v tem članku: za večino prevodnih pomanjkljivosti je odgovoren prevajalec, a ne za vse.

Tretja in zadnja ugotovitev je povsem nejezikovne narave. Tone Kralj je na mnogih cerkvenih poslikavah upodobil motiviko križevega pota. Čeprav do sedaj tega nisem nikjer zapisala, saj domnevam, da je pozorni bralec to že sam razbral, je bilo prevajanje monografije zame nekakšen križev pot: precej naporno delo, ki pa ga je bilo vredno opraviti, saj je Kraljeva umetniška antifašistična markacija prostora svetovni unikum, Pelikanova monografija pa prvo znanstveno delo, ki je sicer razpršeno obravnavo Kraljevih poslikav povezala v interdisciplinarno celoto in na podlagi raziskave arhivskih dokumentov postavila v zgodovinski kontekst. V članku sem odstrla le prevajalski križev pot; kolikor mi je bilo nakazano, je z izdajo angleške različice povezanih še precej drugih – trdo je delala celotna ekipa.¹⁰

Kot prevajalka bi se za konec rada zahvalila avtorju dr. Egonu Pelikanu in njegovemu asistentu dr. Tilnu Glavini za ves čas izredno korektno sodelovanje, za neverjetno pretanjen posluh za prevajalsko realnost in za zavest, ki jo pri nas redko srečamo, in sicer da je prav, da se prevajalci specializiramo za določeno področje in na tej poti zorimo.

VIRI

American Heritage Dictionary. Na spletu.

Anonimna recenzentska mnenja o knjigi *Hitler and Mussolini in Churches*.

PELIKAN, EGON. Različice slovenskega besedila. Tipkopis.

¹⁰ Matjaž Prešeren, Alenka Obid, dr. Tilen Glavina, dr. Vanesa Matajč, dr. Seta Knop in drugi.

PELIKAN, Egon, 2016. *Tone Kralj in prostor meje*. Ljubljana: Cankarjeva založba. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Na spletu.

LITERATURA

- CHARNEY, Noah, 2021. Najboljše slovenske knjige v angleškem prevodu: stvarna literatura. *Airbeletrina*. Na spletu.
- KLINAR, Stanko, 1994. *Slovenska zemljepisna imena v angleških besedilih*. Radovljica: Didakta.
- LUTHAR, Oto (ur.), 2008. *The Land Between. A History of Slovenia*. Translated by Manca Gašperšič et al. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.
- PELIKAN, Egon, 2018. Uncovering Mussolini and Hitler in Churches: The Painter's Ideological Subversion and the Marking of Space along the Slovene-Italian Border. V: *Austrian History Yearbook*. Volume 49. Cambridge University Press. 207–237.
- PELIKAN, Egon, 2020. *Hitler and Mussolini in Churches. The Church Painter's Subversion of Fascism: The Ideological Marking of Space along the Slovene-Italian Border*. Translated by Breda Biščak. Oxford, New York: Peter Lang.

THE ENGLISH VERSION OF THE HISTORICAL MONOGRAPH ON TONE KRALJ – TRANSLATOR'S REFLECTION

Summary

The article sheds light on the process of translation of the historical monograph on Tone Kralj's church paintings along the former Rapallo border written by the renowned Slovene historian, Prof Egon Pelikan. Four years and a half after the commencement of the translation process, which involved several revisions, the English version was finally published by the internationally acclaimed academic publishing house, Peter Lang. The reflection of the long and complicated translation process is based on the survey of e-correspondence with the author and on the comparison of various versions of the original and translation. The reflection involves not only linguistic and content-related aspects of translation of a humanities text from Slovene into English, but also the presentation of institutional factors that had an impact on the translation process, the quality of translation, and the life of the translator.
